

KİTABİYAT

*Metin ÜNVER**

Ali Fuat ÖRENÇ, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2006, 607 s.+70 tablo+5 harita+7 resim ile birlikte.

Ege Denizi'nin en büyük adalarından biri olan Rodos, 1522'de Kanunî Sultan Süleyman'ın bizzat katıldığı bir sefer sonrası Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmiştir. Tanıtılacak eserde, Rodos Adası'nın Türk egemenliği devri tarihi, tamamı arşiv belgeleri ve konu hakkında mevcut yerli ve yabancı literatür kullanılarak incelenmiştir.

Eser, biri giriş olmak üzere dört bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında (s. 25-60) Dr. ÖRENÇ, Rodos Adası'nın coğrafi konumu ve adanın milattan önce ve sonraki devirler siyasî tarihi, Müslümanların adadaki hakimiyetleri, adaya yönelik, Türk Denizci beylerinin ve bu arada Çaka Bey'in faaliyetleri ve Bizans İmparatorluğu ile Venedik ve Cenevizlilerin Rodos'taki siyasî faaliyetlerini ele almaktadır. Akdeniz'in doğusunda, *Haçlı Seferlerinin* bir nevi kalıntısı olarak Kudüs'te bulunan Saint Jean Şövalyeleri, önce Kudüs'ü terke mecbur kalacaklar, Akka ve ardından Kıbrıs'ta konuşlanacaklardır. Şövalyelerin Memluklar karşısında Batı'ya çekilmek zorunda kalmaları Rodos ve Oniki Ada tarihinde bu süreçte başlayacak yeni bir dönemin de ilk işaretçisi olmuş, nitekim 15 Ağustos 1309 tarihinde Saint Jean Şövalyeleri Rodos adasına çıkmışlardır (s. 35-36). Kudüs ve Akka'nın Müslümanlar tarafından fethedilmesi üzerine Latin halkın da Rodos'a yönelerek adaya yerleştiği görülmektedir. Ada bu dönemden, Osmanlılar tarafından fethedildiği tarih olan 1522'ye kadar Rodos şövalyelerin egemenliği altında kalacak, bu arada birçok kez Türk denizcilerinin hedefi haline gelen adanın kesin olarak Türk hâkimiyetine geçmesi ise ancak 213 yıl sonra mümkün olacaktır.

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Nitekim giriş kısmında, anılan tarihte Osmanlı hâkimiyetine giren adanın idarî yapılandırılması ve bu dönemdeki idarî yapılanmanın içinde adanın yeri hakkında tatmin edici bilgi verilmektedir (s. 45-60).

Yakındönem Tarihimizde Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyaleti/Vilâyeti'nin Durumu ve Rodos ile Bağlı Adaların İdarî Kurumları Teşkilatı başlığını taşıyan birinci bölüm (s. 61-178) kendi içinde iki kısımda ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin Cezâyir-i Bahr-i Sefîd olarak adlandırdığı Ege Adaları Eyaleti, Ege Adaları ile sahil sancaklarını sınırlarında barındırmakta olup, bu özelliğe sahip tek taşra birimi olması bakımından da önem arz etmekteydi (s. 61) Rum İsyanı sonrası Rodos'un dâhil olduğu Ege Adaları'nın siyasî ve idarî durumlarının da ele alındığı bu kısımda, Tanzimat Fermanı'nın ilanı sonrası Osmanlı yönetiminde görülen bir takım düzenlemelerin bir yansıması olarak 1849'da Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti'nin kurulması neticesinde gelişen olaylar değerlendirilmiştir. Esasında Rodos merkezli olarak teşkilatlandırılan Ege Adaları'nın, bu tarihten sonra farklı bir değerlendirmeye tâbi tutuldukları ve Kaptan paşaların Adalar üzerindeki mutlak söz söyleme durumunda bir takım değişiklikler yaşandığı anlaşılmaktadır.

Rodos'ta sırasıyla kurulan Mutasarrıflık, Muhassıllık ve Kaymakamlık idareleri ve teşkilâtları ayrı ayrı incelenmiş, Rodos'a bu süreçte tayin edilen idareciler ve gerçekleştirilen mülkî düzenlemeler hakkında tafsilatlı bilgi verilmiştir. Konu hakkında hazırlanan tablolarda ele alınan dönemin idarî teşkilatı, yöneticilerin isim ve maaşları, Rodos ve Oniki Ada'da bulunan memuriyetler ve görevli memurlar sistematik olarak gösterilmiştir. (Mesela, Tablo-3 Rodos Muhassıllığı'nın İdarî Teşkilatı, s. 82-83)

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilayeti'nin kurulması ve Rodos ve Oniki Adanın idarî yapısının ele alındığı birinci bölümün ikinci kısmında (s. 109-178) 1864 yılında Osmanlı Devleti'nde vilayet idaresine geçişten Rodos'un Türk hakimiyetinden çıkışına kadar geçirdiği mülkî yapılanma ele alınmaktadır. Bu cümleden olarak Kanûn-ı Esâsî sonrası Adalar vilayetinin durumu ve Rodos'un konumu, II. Meşrutiyet sonrası Vilayetin durumu ve Rodos Adası ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Bu dönemde Vilayet merkezi olarak bir ara Çanakkale (1867) ve Sakız (1880) tercih edildiyse de Rodos 1887'de tekrar Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâleti'nin merkezi olacaktır (s. 123). Bundan önceki kısımda olduğu gibi burada da Adalar Vilayeti teşkilatında Rodos ve bağlı adaların yeri

ve mülkî yapısı ele alınmıştır. Bu bakımdan, gerçekleştirilen vali ve kaymakam tayinleri, Rodos Sancağı'nın idarî teşkilatı ve vilayet merkezi ile Rodos kazalarının mülkî yapısı sırasıyla irdelenmiştir. Bu arada Rodos'ta 1867 senesinde faaliyetlerine başladığı anlaşılan Rodos Belediyesi (s. 145) teşkilatı ve faaliyetleri de bu kısımda ele alınan konular arasında yer almaktadır. (Ayrıca, Tablo-13 Rodos Belediyesi Teşkilatı, s.150-152).

Nitekim Rodos'ta bulunan Muhtar, Kocabaşı ve Yahudibaşları ve Köy İhtiyar Heyetlerinin sahip olduğu fonksiyonlar da atlanmayarak, konu hakkında bilgi verilmiştir. (s.153-161) İtalyan ve Yunan işgalleri sonrası Rodos ve Oniki adanın durumunun anlatılmasıyla eserin birinci bölümü sona ermektedir.

Kitabın *Yakındönemde Rodos Adası'nın Sosyal Yapısı ve Kurumları* başlıklı ikinci bölümünün (s.179-466) hacim bakımından eserin en büyük kısmını teşkil etmesi yanı sıra, verilen bilgiler ışığında XIX. Yüzyıl Osmanlı sosyal kurumları, yaşantısı, eğitim hayatı, demografik yapısı, adalet teşkilatı, ulaşım ve haberleşme, sağlık ve güvenlik sistemi, bu arada meydana gelen tabii afetler ve etkileri Rodos örneğinde çok geniş bir perspektifte ele alınmıştır. Söz konusu bölümde konular dokuz başlık altında değerlendirilmiştir.

Bunlardan biri olan *Rodos Müslim-Gayrimüslim Vakıf ve Dinî Eserleri* kısmı (s.353-393) adada yer alan Türk vakıf eserleri ve söz konusu vakıfların idarî ve malî durumlarına tahsis edilmiştir. Eserin bu kısmı incelendiğinde Rodos'un vakıf müesseseleri bakımından çok zengin bir yapı arz ettiği görülecektir. Bunlar içerisinde en büyüğü ise Rodos'un fatihi Kanunî Sultan Süleyman adına fetihten hemen sonra tesis edilen vakıf ve külliye'dir (Nitekim bkz: Tablo-34 Rodos Süleymaniye Vakfı ve İmaret Giderleri, s. 356-358) XIX. Yüzyıl boyunca Rodos şehri ve köylerinde Türklere ait sayıları 50-65 arasında değişen cami, mescit, mektep, medrese gibi kurumlar yanında, çeşme, suyolu ve kuyu vakıflarının mevcudiyetleri ve faaliyetleri tespit edilmiştir (s. 366). Bu arada Evkaf Nezareti tarafından idare edilmekte olan vakıfların yıllık gelir-gider durumları da bu kısımda verilmektedir (s.370-384). Dr. ÖRENÇ, Rodos'ta bulunan Yahudi ve Rumların dini kurumları ve sahip oldukları vakıflar üzerinde de ayrıca durmuştur.

Adada mevcut vakıf eserleri Türklerin Rodos'taki sosyal yaşantılarına ışık tutması yanında, işgal edilmelerinden sonra bile *Cemiyet-i İslamiye* aracılığıyla vakıflara olan maddî desteği süren devletin konuya verdiği önemi

göstermesi bakımından önemlidir (s. 385-386). Yunanistan'ın Rodos'u işgal etmesi sonrasındaki sürecin adadaki Türk eserleri açısından en talihsiz dönem olduğu anlaşılmaktadır. Yazar Rodos'taki Türk eserlerinin geçmişten günümüze durumları hakkında ilmi ve objektif eserlerin mevcudiyetine değinerek, adada dört yüzyıl devam eden, kesintisiz Türk hâkimiyeti dönemi eserlerinin daha detaylı ele alınarak meselenin sahip olduğu farklı boyutların incelenmesi noktasına vurguda bulunmaktadır (s.386).

İkinci bölümün son kısmı olan IX. Kısımda ise Rodos Kalesi ve teşkilatı, lojistik durumu hakkında verilen bilgiler özellikle dikkat çekmektedir. Nitekim Rum isyanı sürecinde Rodos Kalesi'nin lojistik durumu, kalede bulunan top çeşitleri, barut ve türleri, tüfekler ve diğer mühimmatın dökümünün bir tablo halinde verildiği görülmektedir (Tablo-44, s. 428-437). Stratejik mevki ve fethinden sonra Osmanlı deniz hâkimiyeti misyonu açısından yeni taktikler ve yaklaşımların uygulanmasına dayanak teşkil etmesi Rodos Kalesi'nin önemini göstermesi açısından yeterli bir ifade olsa gerektir. Bu nedenle Kale'de bulunan erzak stoku, Rodos'un zaptiye ve jandarma kuvvetleri ile Rodos ve bağlı mahallerin polis ve hafiye yapılanmasından bahsedilirken, bir deniz eyaleti merkezi olan Rodos Adası'na tahsis edilen maiyet gemileri bahsi de Osmanlı yönetiminin Rodos ve dolayısıyla Ege Adaları'na bakış açısını göstermesi bakımından ilgi çekicidir (s. 415-466).

Eserin son bölümü *Yakındönem Tarihinde Rodos Adası'nın Ekonomik Durumu*'na ayrılmıştır (s. 467-557). Adada bulunan esnaf grupları, çiftçi ve reñçperlerin durumu, tarım ve hayvancılık gibi konular, sunulan rakamlarla desteklenerek incelenmiştir. Rodos ormanları ve sanayi kolları da bu bölümde üzerinde durulan meseleler arasındadır.

Rodos adası sahip olduğu tersanesi ile de denizcilik tarihimiz bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Bu itibarla adada gemi inşa faaliyetleri, süngercilik ve Rodos limanlarının durumu hakkında verilen bilgiler, XIX. Yüzyıl Osmanlı tarihi için kıymetli bir malzeme niteliğindedir (s. 505-525). Rodos adasında tahsil edilmekte olan vergiler ve adanın malî yapısı içerisindeki yeri ile adada bulunan finans kurumlarının ele alınışıyla eserin üçüncü bölümü nihayet bulmaktadır.

Osmanlı devlet adamları tarafından "Akdeniz'in kilidi" olarak nitelendirilen Rodos Adası ve bağlı Oniki Ada tarihinin, genel hatlarıyla tarih

öncesi çağları, 1522'de fethinden 1924 Lozan Anlaşması ile -XIX. yüzyıl ağırlıklı olmak üzere-Türk hâkimiyetinden çıkmasına kadarki dönemi, ele alınması şehir tarihi çalışmaları bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Diğer taraftan Rodos Kalesi'nin uygun durumu nedeniyle bir sürgün mahalli olması dolayısıyla, Mizancı Murad, Namık Kemal, Ahmed Mithat, Ebuziyya Tefvik ve Yusuf Ağah gibi dönemin siyasî ve edebî birçok şahsiyetine de belirli sürelerde ev sahipliği yapmasından dolayı, eserde söz konusu şahsiyetler hakkında ilginç ayrıntılara yer verilmesi, kıymetini artırdığı gibi edebiyat çalışmaları bakımından da olan ortaya çıkan önemi vurgulanması gereken bir husustur.

Son söz olarak *Rodos ve Oniki Ada* konulu eserin on dokuzuncu yüzyıl Osmanlı tarihi araştırmacıları bakımından olduğu kadar günümüzde devam etmekte olan Ege Sorunu ve Akdeniz kıyısında yer alan Bodrum, Marmaris, Dalaman, İzmir ve Muğla gibi şehirlerin tarihleri açısından da faydalı bir çalışma olduğu belirtilmesi gereken bir noktadır. Hacmine ve muhtevasına uygun olarak hazırlanmış indeksi ise eserin ilmî değerini artırdığı gibi eserden faydalanılmasında da ayrı bir kolaylık sağlamaktadır. Bu itibarla hem tarih ve edebiyat araştırmaları, hem de güncel konularda birçok meseleye getirdiği açıklık bakımından eserin bilim dünyasına önemli bir katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır.